

СУТНІСТЬ ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ І ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ВОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ НАПРЯМАХ

відкритим питанням щодо позиціонування учнів як екологічно освічених представників держави, що передбачено Концепцією екологічної освіти в Україні.

1. Захарчук Н.В. Використання підручників з іноземної мови у формуванні системи екологічних знань старшокласників [Текст] / Н.В. Захарчук // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол., наук. ред. О.М. Топузов]. – К.: Пед. думка, 2012. – Вип. 12. – 776 с. – С. 376–380.

2. Карп'юк О.Д. Англійська мова: підручник для 10-го класу загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту [Текст] / О.Д. Карп'юк. – Тернопіль: Астон, 2010. – 224 с.

3. Карп'юк О.Д. Англійська мова: підручник для 11-го класу загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту [Текст] / О.Д. Карп'юк. – Тернопіль: Астон, 2011. – 296 с.

4. Концепція екологічної освіти України від 20.12.2001 р. [Електронний ресурс] // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7. – Режим доступу: <http://www.osvita.irpin.com>

5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5–12 класи [Текст]. – К.: Перун. – 2005. – 176 с.

6. Українська мова. 10 клас: рівень стандарту [Текст] / авт.: О.В. Заболотний, В.В. Заболотний. – К.: Генеза, 2010. – 114 с.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013

УДК 373.3:008

Наталія Примаченко, кандидат педагогічних наук
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

СУТНІСТЬ ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ І ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ НАПРЯМАХ

У статті висвітлюється, культура, виховання ініціативного і відповідального громадянина і працівника має здійснюватися усіма соціальними інститутами, сім'єю, освітніми закладами різних рівнів і напрямів, громадськими організаціями, засобами масової інформації, церквою для прищеплення учнівській молоді моралі та етики спілкування.

Ключеві слова: навчання, національна культура, економіка, культура, традиції, релігійне виховання.

Наталія Примаченко, кандидат педагогических наук
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

СУЩНОСТЬ ВОСПИТАНИЯ И РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ И ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ

В статье освещается, культура, воспитание инициативного и ответственного гражданина и работника должно осуществляться всеми социальными институтами, семьей, образовательными учреждениями разных уровней и направлений, общественными организациями, средствами массовой информации, церковью для привития учащейся молодежи морали и этики общения.

Ключевые слова: обучение, национальная культура, экономика, культура, традиции, религиозное воспитание.

Natalia Prymachenko, Ph. D. (Pedagogic)
Drohobych State Pedagogical University
by I. Franko

ESSENCE OF EDUCATION AND CULTURE DEVELOPMENT OF PUPILS OF PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL IN EDUCATIONAL DIRECTIONS

Culture and training of enterprising and responsible citizen and worker should be materialized by all social institutions, family, education institutions of different levels and directions, public organizations, church for inculcating to youth the moral principles and ethic of communication.

Keywords: teaching, National culture, economy, culture, traditions, religious education.

Постановка проблеми. Термін “культура” займає в лексиконі учнівської молоді початкової і основної школи досить вагоме місце. Утім є чимало формулювань культури. При цьому

враховують формальні цілі, технології, структуру, політику і дії, продукти, товари, фінансові джерела і неформальні аспекти.

Загальна культура є невід’ємною частиною організаційного життя і безпосередньо стосується

шкільної роботи – навчання, виховання і розвитку учнівської молоді. Більшість формувань організаційної культури обговорюють її як набір загальних знань, що роблять її доступною для членів групи-класу, щоб вони могли розуміти і діяти відповідно до вимог навколишнього середовища.

Описати систему виховання і розвитку учнів початкової і основної школи, означало б відповісти на три фундаментальні питання, як відзначає О. Вишневський [4], зводяться до наступного:

1. Якою є структура цієї системи, тобто з яких елементів вона складається, які функції в ній ті елементи виконують і як взаємодіють між собою.

2. Яким змістом наповнюємо цю структуру, що, зрозуміло, залежить від часу, в якому живемо, і від обраної нами життєвої, а отже, і виховної стратегії.

3. Оскільки система виховання і розвитку функціонує як динамічна, то в ній потрібно визначити також те, що зумовлює її процесуальні характеристики, що власне, робить цю систему процесом виховання.

Перехід нашого суспільства до ринкової економіки, нових форм господарювання вимагає кардинальних змін у навчальному процесі, особливо на тих магістралях, де формується нове мислення молоді, бачення перспективи і уміння орієнтуватися у виборі свого майбутнього, майбутнього свого народу. Маємо дбати про те, щоб превалювало навчання, яке сприяє формуванню таких якостей особистості, як самостійність, підприємливість, уміння знаходити правильні рішення у складаних ситуаціях, відзначає М. Вачевський та В. Мадзігон [3].

Нинішні умови вимагають кардинальних змін у системі економічної освіти і економічного виховання учнівської молоді в початковій і основній школі у процесі вивчення технологій, формування у них культури до підприємницької діяльності. І першочергове завдання в цій системі покладається на ліцеї, коледжі, школи, гімназії, які покликані не тільки дати кожному учневі суспільно необхідний рівень знань, ознайомити його з багатством національної культури, різними загальноосвітніми дисциплінами, а й дати знання з основ підприємницької діяльності, маркетингу і менеджменту, інтелектуальної власності.

Українська національна школа, відкидаючи негативні чинники минулого вбираючи в себе прогресивні напрями освіти, покликана формувати в учнів початкової і основної школи, якості майбутніх підприємців, комерсантів, банкірів, фермерів, маркетологів, економістів нинішнього дня із високим рівнем професійних компетентностей, культури ділового спілкування

та етикету, формуванням культури спілкування у майбутніх вчителів технологій у процесі навчання основ технологій та трудового навчання, підприємництва індивіда як носія культури, зазначає М.І. Волошин [5].

Нинішнє підростаюче покоління початкової і основної школи дорослішає, востає у життя нового суспільства. Перехід від державно-планової до ринково-ліберальної економіки, ускладнений світовою фінансово-економічною кризою та відсутністю реальної програми виходу з неї, ще більше загострює правовий нігілізм. Це породжує деякою мірою у в учнівської молоді початкової і основної школи, невпевненість у завтрашньому дні, психологічний дискомфорт, комплекс національної меншовартості та особистої неповноцінності, а також зневіру у цивілізоване життя в Україні, бажання назавжди покинути Батьківщину, відзначається в “Біла книга” [1].

Заважає розвитку патріотизму учнів початкової і основної школи і така об’єктивна реальність, як відсутність національної ідеологічної єдності й відповідної суспільної консолідації і недостатня сформованість громадянського суспільства. Громадянське суспільство передбачає трансформацію моральної, правової культури громадян, розвиток патріотизму й національної самосвідомості. Це суспільство ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини над інтересами суспільства і держави, функціонує на засадах гуманізму, демократії, свободи верховенства закону, соціальної справедливості, гарантує умови для зростання добробуту народу.

Розроблення педагогічної теорії, проектування педагогічних систем і змісту відповідних технологій виховання учнівської молоді у початковій і основній школі можуть бути успішними лише за чіткого уявлення про те, на яких засадах ґрунтується взаємодія людини і держави, якого суспільства ми прагнемо, для життя в якій країні готуємо підростаюче покоління, від повторення яких помилок застерігаємо громадян, наскільки правильно розуміємо, що для цього потрібно зробити. Якщо теорія і практика виховання учнів початкової і основної школи не дають відповіді на питання, як жити гідно й успішно, вони стають непотрібними, а суспільство втрачає свої гуманістичні функції, перестає бути засобом і живильним середовищем для духовного і морального розвитку учнів початкової і основної школи у процесі вивчення технологій та трудового навчання.

Технологія як відзначає вітчизняний вчений

професор О. Шпак – слово грецького походження, яке в оригіналі означає знання про майстерність. Державотворчі процеси, які відбуваються нині в Україні, охоплюють всі ділянки життя. Процес становлення національної школи України характеризується пошуками таких педагогічних технологій, які максимально сприяли б формуванню соціально активної, творчої особистості, здатної до самостійної регуляції власної життєдіяльності. Особливо актуальною є проблема становлення нової вищої української школи, яка покликана формувати національно свідомих і духовно багатих професіоналів вчителів технологій, з високим рівнем культури, етикету та толерантності – пише у своїх роботах професор О. Шпак [13], [14], [15], [16].

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Цю проблему ґрунтовно досліджували відомий вчений в Україні академік АПК України, академік-секретар відділення педагогіки і психології вищої школи АПН України Микола Євтух та Тетяна Черкашина, розкриваючи рівні соціокультурних процесів [7]. Ці процеси сучасності, пов'язані із формуванням свідомості людини прийдешньої доби, передбачають низку суттєвих особливостей, із загальною закономірною спрямованістю до гуманізації всіх сфер життєдіяльності людини. Поняття “культура” у загальноприйнятому його розумінні зумовлює особливі досягнення людини в розумовій і психічній сферах прикладання її сил. Тому процес інтеграції сили розуму, сили волі, сили духу стає чи не першочерговим завданням сучасної людини. В цьому сенсі системно утворювальні механізми самопізнання надають індивідові універсальну можливість до творчої самореалізації.

Слід відзначити, що окремі аспекти економічної культури учнівської молоді висвітлювали у своїх працях Т. Бутенко, В. Здоровенко, П.Вербицька, Т. Тхоржевська, Т. Іванова, В. Кан-Калик, Я. Коломинський, Н. Лисенко, А. Мудрик та ін. Учені у наукових працях дослідили такі аспекти проблеми, як організація навчально-виховної діяльності посилення ролі педагога як керівника процесу соціалізації під час виховних заходів, у процесі навчання, виховання і розвитку пізнавальних інтересів та потреб. Це коло питань дістало подальший розвиток у працях видатних педагогів А. Алексюка, С. Дем'янчука, А. Луначарського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та сучасних вітчизняних педагогів світового імені В. Мадзігона, В. Кременя, М. Вачевського, А. Вихруща, С. Волощука, С. Гончаренка,

М. Євтуха, М. Єрмошенка, І. Зязюна, М. Корця, С. Ніколаєнка, А. Павленка, Н. Ничкало, В. Олійника, О. Шпака та ін.

Мета статті – Формування в учнів початкової і основної школи культури в конкурентній ринковій економіці вимагає сили розуму як прояву здібностей до формування культури в майбутніх фахівців ринкової системи діяльності, розвитку інтелекту і вироблення високого рівня професіоналізму, формуючи загальну ерудицію професійних компетентностей. Християнське виховання учнівської молоді у початковій і основній школі.

Виклад основного матеріалу. Класик вітчизняної педагогіки К. Ушинський стверджував, що єдиної для всіх народів системи виховання учнівської молоді не існує як у теорії та практиці [12]. Виховна система учнівської молоді кожної нації є результатом її історичного розвитку, вірувань, особливостей матеріальної і духовної культури, географічного ареалу проживання. Звідси суттєві відмінності у цілях та засобах кожної національної виховної системи.

Шляхи виховання учнів початкової і основної школи незалежної демократичної України, окреслені у фундаментальній роботі в галузі педагогіки і виховання учнівської та студентської молоді професора О. Вишневецького в якій автор ґрунтовно розкриває загальні засади виховання і розвитку. Структура виховання формується історично – відповідно до природи людини, що залишається відносно незмінною. Виховання однієї епохи відрізняється від виховання іншої, а це не стосується структури, а лише її змістовного наповнення, яке виступає як елемент підстановчий [4].

У процесі дослідження даної проблеми на сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна школа, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. Сучасна школа недостатньо розвиває здібності, необхідні її випускникам для того, щоб самостійно самовизначитися у світі, приймати обґрунтовані рішення щодо свого майбутнього, бути активними і мобільними суб'єктами підприємницької діяльності на ринку праці. Головними недоліками традиційної системи освіти є породжені нею невміння і небажання молоді постійно вчитися, не сформованість ціннісного ставлення до власного розвитку та освіти [10].

В умовах державотворення на перше місце правомірно висувається завдання виховання громадянина і, відповідно цінностей, пов'язаних з приналежністю до народу (спільність мови, спосіб

мислення, географічні умови, традиції, звичаї, освіта, мистецтво, література, побутова культура та християнські засади культури у розумовому вихованні молоді в українському суспільстві.

Розумове виховання учнівської молоді, як відзначає академік С. Гончаренко – важлива складова частина всебічного розвитку особистості, підготовка її до життя і праці. Розумове виховання передбачає розвиток мислення і пізнавальних здібностей людини [6].

Виховання учнів в початковій і основній школі на християнських засадах в українському суспільстві, розкрито автором [11]. Термін “культура” латинського походження (cultura – обробка, розвиток, виховання) і першопочатково означав обробка ґрунту. Спочатку під культурою розумілися всі зміни в природному об’єкті, що проходили під впливом людини. Уперше термін культура виник в Давній Греції і перекладався як освічений. Весь світ поділявся на освічений та неосвічений. Все, що було в Греції вважалося культурним, а за її межами – то варвари. Надалі слово “культура” отримало узагальнене значення і ним почали називати все створене людиною. При такому підході культура розуміється як створена людиною “друга природа”. Культура включає в себе результати матеріального і духовного виробництва.

Культура – специфічний спосіб організації розвитку життєдіяльності людини, виявлений в результаті матеріальної і духовної праці, в сукупності відносини людини з природою, між собою і до самих себе.

Зазначимо, що предмет культурології та матеріалу вивчення студентами ВНЗ розроблено Віктором Здоровенко. Автор висвітлює аспекти, які притаманні нинішнім випускникам загальноосвітніх навчальних закладів і стверджують, що культура зорієнтована на інтеграцію всіх видів і способів людської діяльності під кутом зору розвитку, вдосконалення самої людини як суб’єкта і водночас об’єкта цієї діяльності [8].

В Україні останнім часом з’явилася низка публікацій із досліджуваної проблеми Г. Андрусенко, П. Вербицька, А. Головач, А. Діденко, М. Дороніна, М. Євтух, І. Зязюн, В. Здоровенко, О. Кекош, О. Кубрак, А. Павленко, Ю. Палеха, М. Пантюк, Т. Тхоржевська, О. Шпак та інших авторів, які здебільшого висвітлюють досвід виховання та культури діяльності учнівської молоді, упускаючи важливість ділового спілкування та виховання учнів у початковій і основній школі на християнських засадах в українському суспільстві.

Недостатньо таке досліджене питання щодо узагальнення досвіду культури в учнів початкової і основної школи, щодо вимог сучасної економічної системи господарювання і підготовка учнівської молоді, майбутніх фахівців підприємницької діяльності, до ділового спілкування та виховання молоді у процесі взаємовідносин суб’єктів господарської діяльності на християнських засадах у господарській діяльності стає необхідним у навчальному процесі предмета технології та трудове навчання.

Як стверджують автори низки публікацій, культура учнівської молоді – це суспільно-культурне середовище, яке формує певний тип особистості. Людино творча функція культури визначає всі інші, а ті у своїй сукупності конкретизують її, зокрема це: – пізнавальна функція культури; перетворювальна функція культури; просвітницька – залучення учнів початкової і основної школи до нагромаджених людством знань; інформаційне втілення людської діяльності в різних знакових системах; комунікативна – засіб спілкування між людьми та обміну інформацією.

Отже, **культура** – це суто людський спосіб існування, і вона постає у своїй суті і функціях як скарбниця результатів людської творчості, як спосіб до творчості, відзначає В. Здоровенко [8].

Виховання молоді у дусі культури та українських традицій широко висвітлено відомим ученим професором О. Вишневським [4]. Автор стверджує, що виховання молоді закладено в українській релігійній традиції, де у свідомості українців релігія була живим чинником не лише багатьох сотень років. Релігія глибоко проникає у звичаї та обряди, поєднує суто духовні та культурні засади з національними, громадськими, сімейними й особистими. Взірцем такого поєднання в нашій історії є “Повчання Володимира Мономаха дітям”, настанови отців церкви, філософія Г. Сковороди та П. Юркевича, вся творчість Т. Шевченка.

Повернення нашої школи до християнства не обмежується лише питаннями викладання релігії. Йдеться також про загальну релігійну практику школи, про ставлення до релігійних ритуалів, молитви, сповіді, храмових свят тощо.

Релігійне виховання володіє методичним інструментарієм, що стосується виховання і душі, і тіла. Він закладений у ритуально-звичаєвих діях – як суто церковного, так і світського характеру, особливо у сфері життя сім’ї і громади.

Культура виховання молоді в стосунках школи і церкви висвітлено о. Олегом Кекошем – студентським капеланом Дрогобицького

державного педагогічного університету імені Івана Франка, де показано роль учителя, який засобами релігії проводить виховання учнівської молоді, прищеплює морально-духовні цінності підростаючому поколінню через безпосередню діяльність церкви, релігійне виховання і формування культурної особистості у людських стосунках [9].

Найближчим з таких моментів може виявитися молитва перед початком занять. Вона є благословенням тої праці, яку розпочинають учитель і учні. Кількахвилинне перебування наодинці з Богом одухотворяє, робить висококультурними стосунки вчителя і учнів. Відновлення молитви у школі видається справою цілком можливою. Також перед Великодніми святами, Воскресінням Христовим більшість людей ідуть до сповіді, очищувати свої гріхи.

Будь-який шкільний культурний релігійний захід має бути одухотворений вірою в Бога, а вчитель повинен знайти своє місце і не приховувати, що він віруючий, але й не нав'язувати своїх поглядів дітям; якщо атеїст – мусить бути уважним і толерантним щодо вірувань своїх колег, дітей і батьків.

Відповідь на всі ці питання мусимо шукати не в школі, а у сфері суспільної свідомості, у тих змінах, які відбуваються тепер у духовному полі нашого суспільства. Поза всяким сумнівом, воно відходить від атеїзму і скероване до засад релігійності, до християнства, втіленого у нашій національній культурі. Це означає, що світський світогляд стає християнським і поступово трактуватиметься як нормальний, європейського типу світогляд.

Вчитель такого предмету може отримувати підготовку й диплом державного рівня. Християнізація виховання через молитву виступає складовою соціального замовлення. Певні стосунки до такого виховання можуть мати церква і релігія, що виконуватимуть свою функцію власними силами, бо природа їхніх духовних зусиль, хоч і є дуже суттєвою, все ж залишається специфічною. Виховання учнів через молитву сприятиме прищеплених високим цінностям духовної культури, розвитку особистості у високій моралі, любові до ближнього та своєї держави.

Зазначимо, що християнське виховання – це водночас процес набуття та розвитку певних християнських чеснот, усвідомлення й акцептації християнських засад, тобто – це постійне усвідомлення присутності іншої особи, постійної присутності люблячого Бога, який прагне твого щастя. А запорукою цього щастя є дотримання певних норм і засад.

Проблеми, що стоять на перешкоді виховання

учнівської молоді у початковій і основній школі, в нашій країні, можна умовно розподілити на три групи. Перша з них – це проблема вільного існування і діяльності згідно з Конституцією України, Законом про свободу совісті, будь-яких християнських церков. Результатом цього є функціонування сьогодні в Україні понад 20 законно діючих християнських церков, кожна з яких має свою програму виховання. Друга проблема – існування значної кількості церков та конфесій, кожна з яких має право на діяльність та виховання молоді. Третій важливий чинник християнське виховання молоді, який сьогодні теж використовується недостатньо, пов'язаний із родиною. Загальновідомо, що перше, найважливіше, виховання починається саме в родині, але оскільки наша країна понад 70 років жила за законами воєнничого атеїзму, родина, здебільшого, загубила це велике покликання – християнського виховання дітей. Тому наша пересічна сім'я сама потребує глибокого християнського виховання, а виховання учнівської та студентської молоді в нашій країні можна покладати на державу і Церкву, які повинні вводити одну спільну програму християнського виховання молоді і програма повинна вводитися у навчальні заклади як обов'язкова, О. Кекош [9].

Висновок. Таким чином поняття культури в сучасних умовах навчання учнів у початковій і основній школі полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов її формування та організації у виховному процесі. Розкриваючи поняття організаційної культури та її складові, автор у ході дослідження даної проблеми розкриває проблему функціонування виробничо-господарських структур, які передбачають створення стійких і ефективних виробничих відносин, що базуються на відповідному рівні організаційної культури [11].

Отже, педагогічна підтримка вродженої потреби людини до пізнання істини і до богоспілкування складає суть навчання та виховання і накопичення християнської культури й моралі. Якщо внутрішні потреби людини з дитинства “заземляються”, якщо батьки і вчителі в процесі спілкування із дітьми передають їм почуття тваринної самодостатності, позбавляючи їх хліба небесного, навчання припиняється і змінюється процесом соціалізації і професіоналізації, що можна назвати не навчанням, а пристосуванням. У процесі пристосування не відбувається зміна духовного досвіду, а саме вона служить показником того проходить процес навчання і виховання або ні. Християнський зміст такої зміни визначається словом “покаяння”.

В основі християнського підходу до навчання і виховання учнівської молоді лежить розуміння того, що знання не беруться, а набуваються у процесі навчання, коли воно спрямовується на формування до готовності усвідомити, зрозуміти і вмістити Богом дані знання, коли ерудиція доповнюється інтуїцією, живим досвідом богоспілкування. Освіта і виховання зводиться не до доказу істини тільки силою розуму, а до пізнання істини як одкровення, свідоства і описання, зазначає Г. Васянович [2].

Відзначимо, що обов'язок навчальних закладів – допомогти молоді досягнути шлях до пізнання вічних Любові, Добра, Правди, Справедливості, Істини, до вивчення основ християнської моралі. Християнське моральне виховання є складовою частиною національного, відповідає нашій ментальності, психіці, природній релігійності та традиційним рисам українського ідеалу людини, а саме: вірі в Бога, пошані до старших, лагідній вдачі, щирості, гостинності, працелюбності, духовному аристократизмі (не визнаванні над собою жодного володаря, окрім Господа Бога), любові до своєї Батьківщини і народу.

1. Біла книга національної освіти України./ / Т. Алексєєнко, В. Аніщенко, Г. Балл та ін.); за заг. ред. В.Г. Кременя. НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.

2. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність педагога. Теоретико-методологічний аспект: Монографія.// Г. Васянович. Вибрані твори в 5-ти томах. Т.2. Львів: Сполом, 2010. – 356 с.

3. Вачевський М.В., Мадзігон В.М., Примаченко Н.М. Основи економіки: навчальний посібник для учнів ліцеїв, коледжів, гімназій та загальноосвітніх шкіл 10 – 11 – 12 класів./ / М. Вачевський, В. Мадзігон, Н. Примаченко. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 536 с.

4. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів.// О. Вишневський. – Дрогобич “Коло”, 2006.– С. 190 – 191.

5. Волошин М.І. Становлення національної школи.// М. Волошин. – Дрогобич, “Коло”, 1993.

6. Гончаренко С.У. Розумове виховання.// С. Гончаренко. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 290.

7. Євтух М.Б., Черкачина Т.В. Культура взаємин. Підручник. – Горлівка. Видав. ГД ПИМ, 2008. – 228 с.

8. Здоровенко В.В. Культура ділового спілкування. Навчальний посібник.// В. Здоровенко. – Дрогобич НВЦ Каменяря, 2002. – 147 с. (– С. 12).

9. Кекош О.М. Тайнственість впливу молитви на виховання молоді у процесі навчання. // О. Кекош. / Молодь і ринок. – 2007. – №7(30). –С. 140 – 145.

10. Примаченко Н.М. Формування маркетингової культури у майбутніх вчителів технологій у процесі навчання основ підприємництва. Монографія.// Н. Примаченко. – Дрогобич. Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. – 218 с.

11. Примаченко Н.М. Християнські засади культури у вихованні молоді в українському суспільстві. // Н. Примаченко. / Молодь і ринок. – 2007. – №11 – 12 (34 – 35). – С. 101 – 105.

12. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х томах. Пер. з рос. – К.: 1983. – Т. 2 – С. 99 – 100.

13. Шпак О.Т. Психолого-педагогічні основи шкільного виховання: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ.// О. Шпак, І. Трухін. – Дрогобич “Вимір”, 2003. – 406 с.

14. Шпак О.Т., Падалка О.С. Економічне виховання учнівської молоді: теорія і практика: навчально-методичний посібник. О. Шпак, О. Падалка. – Дрогобич “Вимір”, 2009. – 532 с.

15. Шпак О.Т., Терес В.І., Цибін С.Г. Економічне виховання учнівської молоді: теорія управління і практика інформаційного забезпечення.// О. Шпак, В. Терес, С. Цибін. – Дрогобич “Коло”, 2002. – 172 с.

16. Шпак О.Т., Падалка О.С., Шепотько В.П. Учителю про економічне виховання учнів: питання генезису і компетентності.// О. Шпак, О. Падалка, В. Шепотько. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2013

